

den történhet a történetekben és a történetek között, csak annak létszükségyszerűsége enyészik el e felfogásban, hogy az egyes történeteknek egyesülniük *kell* egyetlen *nagyanban*, a Lyotard által joggal bíralt nagy elbeszélésben.

Radnóti Sándor

NE A KÉPED SZIDD, HA A TÜKRÖD FERDE

*Madárzsoké. Tandori Dezső verseit mondja
Hungaroton Classic Kft., 1994*

A Nagy csodás velencei tükrének ormóltan arisztokratikusságából, úri göggyéből visszavéve állítanám, hogy mind, ami tükör, ferde, görbe vagy töredezetten kaleidoszkopikus, állít valamit, ha nem tükrözi is oly élesen, risztóan vagy megbocsátást kicsikarva a Nagy serkenő szakállkáját, derűs vonalkáit, metszően kemény bajszát.

A Nagy. Büszke asszony. Számára mindig csak egy út elfogadható. A fekete fekete, hatkor kelni, a reggel sosem maradhat el. Így kell járni, így kell gondolni, így kell gondolkodni. Nem méllázik, nem reszket meg a hangja, nem mállik szerteszét a mondata.

Szövegszakaszokat elmondani, kinyilatkoztatni, szövegszomszédai mellől kiemelni, ez a vállalkozás már önmagában nagyis. Ezernyi belső hang zsongását állítja meg, olvasók saját hangsúlyait helyezi át, megállít, kimerevit, drasztikusan átalakít. Nincs egerút, nincs lebegtetés, nincs többé az én olvasatának ezernyi kalandja.

Itt nyugszik egy kazetta, számunkra immár megkövesedve számtalan szövegszelet. Írója, elmondója, színésze, karmestere, első hegedűse lezárta, megítélte, végigjátszotta. Ezzel megmagyarázta? Több-e vagy kevesebb így? Megmagyarázhatta, vagy leírva már nem lett volna hozzá többé közé?

Vegyük azt, mikor a költő, szülőatyja és lejegyző rezignáltan felmond, mint például a KOAN I. esetében. Vagy azt, mikor unottan, olyan legyünk már túl rajta mondással el-

mond, mint a TRADONI VISSZAGONDOL-nál. Vagy vegyük az egyre fellelkesülő T. D.-t hallgatván az L. Z. A. 3. hangjátékát. Vagy lessük a na-most-már-tudod-fiam leckét a 11. TÖREDEK kapcsán. Akár szomorúak is lehetünk, hogy, na lám, helyretettek, akár vidámak is, hogy mégis milyen finoman, lágyan lettek szóra bírva ezek a szótlan-mogorva versmicsodák.

Van, amit felsóhajt (TALIZMÁN), van, amit átél (A VÍVÓTEREM), van, amelyiknek színésze (NEM AZÉ, AKI FUT). Néhol kiemel, a szöveget saját tükre elé állítja, magába futtatja, „és vége van” (ARANY KÖZÉP). Hol értelmez (MÁR...), hol felstilizál („LONDONI MINDENSZENTER”). Aztán megtörténik, hogy egyszerűen átírja versét, nem csupán más dallammal játssza, a szövegtestet is átformázza („A NYÍLT ÉG EZÜST VITORLÁSAI”).

Joga van. Különbösen se úgy mondja, mint ha ez volna az egy érvényes olvasat. Az ő verse. Ő írta. Tényleg van joga? Csak úgy belepiskálhat abba, amit már egészen máshogyan szoktunk meg? Az a vessző egyáltalán nem oda kell. Ott az nem azt jelenti. Az UT-RILLÓ-s versben mért nyafog? Nem is nyafog, szűkül. Pilinszkyt idéz? „föld és ég között”? Direkt vagy véletlenül? Mestercitálás? Emlék? Alázat?

Mért épp ezeket a verseket választotta? Játékot és halált idéz? Megkísérli a lehetetlent némaság és némaság felmondásával (KOAN III.)? Elhullt, váltott lovakat szed össze? A nyakára? Megteszi értük még egyszer az utat? Visszafelé? Hiába? (HOMMAGE.)

Akkor „az értelmezhetés / csak művi mérvadó”. Tükröm ferde. Megbántva amiatt, hogy elszedték a versek magam alkotta hangélményeit. Kaptam helyette egy külső hangot, benyomom, játszógomb, elég szép hang, fátyolos, törekeny, játékos.

(közjáték) – (néhány megjegyzés egy Tandori-kritikáról) – (hogy jön ez ide) – azonképp (jaj nekünk, Virginia Woolf), és most nem szeretnék hivatkozni a kritikára, amire hivatkozom. Csak jelezném, jelzett szöveg mintha azt kérné számon a medvén, mért nem kerek, a kakukkfűn, mért nem mond vicceket, a biciklin, mért nem keserű. Mért ír rosszat, aki jót is tud írni, mért ír hosszan, ha röviden is lehet. Mért csomagolja be, mért az adófizető polgárok pénzén, mért a kritikusok

keserves kenyerét keskenyítve (mennyi lap!). Nem ironizálnék, de szerző nyilván semmit nem csomagol, „baszhatnak!”, közli az utcán egy neki tetsző hölgyvel, így nyílt, így is helyes, s ha valakire rábiccent: „Jó napot!”, azal a legteljesebb jókívánásait közölte. S ha tovább szóném kritikája szárait (ami melleleg mint írás és szellemesség nagyon is tetszetős), akkor ugye mire elolvastuk, el kell hogy öntsön minket az a magasságos kognitív disszonancia (i. m.), rá kell jöjjünk, hogy nevezett kritikusként teljességgel igazra volt (különben mi a fenéért rágtuk át rajta magunkat), és láss csodát, akkortól Tandorit többé nem, csak nevezett kritikus írásait fognánk olvasni. Csak nem rágunk végig egy ledorongoló írást, csak úgy per időmúlatás?!

Ennyit a tükrökről, ferdékről és nem ferdékről. Ennyit a más kritikáján való duzzogásról. Ennyit egy kazetta vállalkozásáról, mely valamicskét elszedett egy illúzióból, de hozzáadta egy rokonszenvesen szomorkás hang értelmező olvasatát. Bár: „*Minden megközelítés már / önmagától tűnékeny; mérték, / melyet mindig saját / változása teremt meg; oly síp, / mely csak saját hangjára szól –*” (TÖREDÉK HAMELETNEK.)

Ez jutott eszembe. Meg a Nagyi tükre. Meg még egy. A városmajori uszodában található. Úgy egy falnyi. A tetején egy felirattal: ÉRTÉKMEGŐRZŐ. Bárki megnézheti. Magát és benne.

Ambrus Judit

VÁRKONYI NÁNDOR: AZ ELVESZETT PARADICSOM

Széphalom, 1994. 757 oldal, 1400 Ft

Várkonyi Nándor posztumusz műve az emberré válás folyamatát ábrázolja a maga különös szempontjából. A mű tíz fejezetből áll. Az első két fejezet (A MAJOM-MÍTOSZ és AZ EMBER-MÍTOSZ) a darwinizmus kritikáját tartalmazza, mintegy megtisztítva a terepet a szerző számára voltaképpen szándéka megvalósításához. Várkonyi ugyanis azt a régi, a bün-

beesés előtti embert kívánja bemutatni, aki otthon volt az Édenben (III. fejezet ADAM KADMON; IV. fejezet A RÉGI EMBER ÉS A RÉGI ISTEN), majd kozmikus bűnt követvén el, kiűzetett onnan (V. fejezet AZ ELVESZETT PARADICSOM). Ám az ember az Édenen kívüli életében is mindig az édeni rend szimbolikus reprodukálására törekedett (VI. fejezet A MÁNDALA SZIMBÓLUM). Ezt történelme kezdetén eredendően kétnemű lényé női felének segítségével érte el (VII. fejezet A NAGY ANYA), majd később férfiúi tulajdonságai kerültek előtérbe (VIII. fejezet ISTENFIAK, CSILLAGOK, KIRÁLYOK). A történelmi folyamat eredményeként létrejött társadalmi berendezkedés racionális felszine alatt mindvégig jelen volt az édeni őslélektudás titkos tudása (IX. fejezet A MISZTÉRIUM), amely a nyugati ember történelme során a Gnózisban lobbant utolsó (X. fejezet A GNÓZIS).

Az a történeti-metafizikai pont, amelyről a szerző széttekint anyagán, halvány ígéretet, de kétségtelen ígéretet hordoz arra vonatkozóan, hogy a természettudományoktól elforduló ember visszatálhat a régi szemlélethez, kivált azért is, mert „[a] mítoszok és a csillagvilág mai tudósai azt mondják, hogy ismét egy nagy világekorszak vége felé közeledünk, kifelé megyünk a Halak csillagképéből, és átlépünk a Vízöntő hatalmába. Az új korban új ember fog születni, s az új ember másképp fogja látni a világot. Késő unokáink eldönthetik majd, igazuk volt-e a mai tudósoknak és hívőknek, amikor úgy látták és remélték, hogy az ember visszatér minden nagy harmónia forrásához, a természethez, és újra föléb-reszti magában a világharmónia átélőjét, a lelket”. (669. o.)

*

Várkonyi Nándor (1896–1975) az irodalmi köztudatban a SZIRIAT OSZLOPAI (1940; 1972) szerzőjeként van jelen. Pedig szellemi fölkészülésének időszaka után a tudós pécsi könyvtáros és magántanár több művet is publikált. Az ELMÉK, ESZMÉK című tanulmánykötet (1937), A DUNÁNTÚLI KÖLTÉSzet (1940), AZ ÚJABB MAGYAR IRODALOM 1880–1940 (1942), AZ ÍRÁS TÖRTÉNETE (1943), a MAGYAR DUNÁNTÚL (1944) és a többi, a negyvenes években íródott mű jó szemű, finom tollú *homo literatus* írása. Barátok és tanítványok veszik körül, műveltsége, személyiségének varázsa és tisztasága predesztinálja őt ar-